

Kolumne

23. kolovoza 2016.

Piše: Sinan Gudžević

Mara Branković

Od svih koji su se Marom i njenim životom bavili, najdublje i najdalje je otišao Mihailo St. Popović, rođen 1978. u Beču. Njegova je doktorska disertacija zasnovana na izvorima osmanskim, mletačkim, dubrovačkim, ugarskim i srpskim, te se napokon može vidjeti koliko je takozvana narodna slika o despotici i sultaniji izgrađena bez osnova

Gora je bila Mara Branković no što je bio Vuk Branković. Vuk je bio izdajica nevoljom, a Mara je bila voljom. Udala se za turskog sultana i opanjkala pred njime svoju braću, pa im je sultan iskopao oči. A sultan joj je dao sve što mu je tražila, devet gradova i devet planina da devet dana na konju ih ne možeš projahati, jedino joj nije dao đumrugdžiju za duvan.

Ovo sam, kad sam imao devet, možda deset godina, čuo kako kaže Radovan Obradović, tada podobro star. Radovan je bio iz Vodica, na sjevernoj strani Golije, a ljeti bi se ispratio na stanove, na vrhu južne strane planine. Radovan je u Prvom svjetskom ratu bio dopao ropstva i bio je u Pragu zarobljenik. Čuo sam više puta kako za Prag kaže da je 'e baš zlatni Prag'. Od njega sam prvi put čuo za Vuka Brankovića. Da je taj Branković izdao kneza Lazara na Kosovu, to se i u osnovnoj školi učilo, i nije se mogla dobiti slaba ocjena kad bi se na pitanje o njemu u odgovor reklo da je bio izdajica. A za Maru Branković za koju sam prvi put čuo sekundu prije no za Vuka Brankovića, ni u jednoj od mojih škola nisam nikad čuo. Ali se njeno ime moglo čuti izvan škole. Rijetko, ali bi se čulo. Kad bi se neka djevojka

pravoslavne vjere udala za muslimana, poneko od pravoslavaca bi, uz rakiju, šeretski znao reći: 'Nije sama Brankovička Mara.' U Sandžaku su uvijek bili, i danas su, rijetki muslimansko-pravoslavni brakovi. A kad bi se koji desio, bio bi, u pravilu, smatran nedodirljivim, nekako svetim. Kad se Jovanka udala za našeg Muharema, najstariji Gudževići su, prije no što će mladoženja dovesti mladu u selo, zaključili da Jovanku i staro i mlado treba da dočeka i pazi 'stoput bolje no da je muslimanka'. Neko od mojih rođaka je izgovorio da ne bi bio u Jovankinoj koži, jer je neko od njenih već zove Mara, 'ka što naši Srbovi zovu odivu kad im ode za muslimana'. A za jednu muslimanku koja se iz pešterskog sela udala za pravoslavca u neko selo kod Valjeva, reklo se da 'ima Brankovička Mara i bez krsta a sa zvijezdom i mesecom'.

Tako bi se o Mari znalo govoriti. A napismeno je Mara Branković proučavana poprilično i to proučavanje je osvijetlilo mnogo šta iz njena života i sudbine, te se okrenulo u borbu za njeno dostojanstvo. Valja reći da su njen život opisivali i romansirali svakojaki, i takvi koji pet stotina godina srpskog bivanja u Osmanskom carstvu zovu ropstvom, pa tako zovu i Marin život na sultanskom dvoru i haremu. Ima i onih koji tako govore i u radovima koje zovu naučnim. Na sreću, nekoliko nezavisnih naučnika je, na osnovu dragocjenih dokumenata pokazalo da onaj Marin status u usmenoj kulturi mora biti poljuljan i uzdrman, iako, vjerovatno, još neće biti srušen. Početak takvom pristupu njenoj sudbini nalazi se već u 'Janičarevim uspomnama' Konstantina Mihailovića iz Ostrovice. Tamo se, u 20. poglavlju, izvještava o tome kako su dva brata despotice Mare, Grgur i Stefan, bila oslijepljena. Jer je sultan Murat Drugi, muž Marin, saznao da se oni tajno dopisuju sa ocem despotom Đurđem Brankovićem oko zidanja grada Smedereva. Kaže se kako je očajna Mara, kad je saznala za sultanovu naredbu da se njenoj braći iskopaju oči, pala ničice pred muža i zamolila ga da ih poštedi. On je molbu uslišio, poslao glasnika u mjesto gdje je presuda morala biti izvršena, ali je ovaj stigao kasno. Tada je sultan zapovjedio da se i onome koji ih je oslijepio iskopaju oči, e zato što je požurio s izvršenjem kazne.

Tako piše Konstantin iz Ostrovice. A istraživači su utvrdili da je Mara za sultana data ne po prošnji, već po htijenju svoga oca despota Đurđa Brankovića. Udala se godine 1435, a zaručena je kad je imala samo deset godina! Sve da bi otac mirnije mogao da vlada. Ili, kako to neki historičari lijepo upakuju, 'da bi učvrstio vlast'. O Đurđu Brankoviću, sinu Vuka Brankovića ne može se pročitati nikakva optužba za izdajstvo, historičari ga uglavnom nazivaju velikašem. A što je jednu kćerku dao u sultanski harem, a drugu udao za Ulricha Drugog Celjskog, to je velikašima dopušteno. Takav despotov postupak, iz pozicije diskriminacije žene, tematizira Ljiljana Pešikan-Ljuštanović u radu s naslovom 'Mara Branković u usmenopoetskoj tradiciji Južnih Slovena'. Autorica pokazuje da se i u usmenim pjesmama Mara Branković uglavnom krivi što se udala za sultana, i da postoje jedva dvije pjesme u kojima se njena krivica i omraženost malo ublažavaju. U jednoj od tih pjesama (i to iz neobjavljenih zbirki Vuka Stefanovića Karadžića) Mara ocu – koji je uči da se ne poturči – odgovara: Tvojom si me rukom poturčio. Time sama jasno ukazuje zašto se morala udati u Jedrene. Ljiljana Pešikan-Ljuštanović status Mare Branković u usmenom pjesništvu objašnjava kompleksnim i davno tvrdo ukorijenjenim uvjerenjem da su žene demonska bića na granici ovoga i onoga svijeta. Kad se uz takvo polazište doda i uloga javne ličnosti, onda je put do stereotipa probijen i tim se putem ima hoditi.

No od svih koji su se Marom i njenim životom bavili, najdublje i najdalje je otišao Mihailo St. Popović, rođen 1978. u Beču. On je, u svojoj doktorskoj disertaciji *Mara Branković: Eine Frau zwischen dem christlichen und dem islamischen Kulturkreis im 15. Jahrhundert*, proučio najvažnije dostupne izvore o životu ove čudesne žene. Ta knjiga zaslužuje svaku pohvalu, a autor našu zahvalnost, jer smo o Brankovički Mari dobili mjerodavno i dosad najpotpunije štivo, zasnovano na izvorima osmanskim, mletačkim, dubrovačkim, ugarskim i srpskim, te se napokon može vidjeti koliko je takozvana narodna slika o despotici i sultaniji izgrađena bez osnova i bez obzira na povijesne činjenice. Znak je velikog priznanja autoru za ovu knjigu i što je njen prevod pretprošle godine objavljen u Novom Sadu. Popović rasvjetljava sve relevantne okolnosti udaje Marine, njen haremski život, povratak u Srbiju nakon smrti muža, te bijeg iz Srpske despotovine u carstvo Mehmeda Drugog Osvajača, nakon što je njen brat Lazar osvojio presto. Uz njen životopis, Popović je dao i sliku haremskog života te rekonstruirao Marino mjesto u njemu. Pokazao je da je ona imala važno mjesto među ženama sultanovim, te da nije bila

konkubina, već supruga. Po pitanju izvještaja o razlozima za njenu udaju, on navodi važno svjedočanstvo koje je, na latinskom, ostavio Ivan Stojković, dominikanac iz Dubrovnika. On, odmah po Marinoj udaji 1435, piše da ju je otac udao za sultana 'radi očuvanja svoje vlasti i primoran zbog prijetnji koje su potresale njegovu domovinu' (propter redemptionem proprii dominii et patriae vexationem coactus). Kaže i da je u svadbene darove despot Đurađ dao silu novca, koja bi bila dovoljna da se onaj tiranin progna iz čitave Evrope.

Knjiga Mihaila St. Popovića bi mogla biti pouzdana osnova i za nešto što bi se moglo zvati i narodnom rehabilitacijom despotice i sultanije Mare u onoj zajednici kojoj je pripadao i Radovan Obradović, a koja je stereotip o kćeri despota Đurđa i Jerine rado usvojila. No se treba lišiti takve iluzije. Jer su i sudbina Mare Branković i narodna slika o njoj nastavak i dio onog drevnog životnog principa u indoevropskom svijetu, izraženog tvrdnjom da je najveće zlo imati žensko dijete. Na sanskrtu: duhitā kṛpanam param. Ima ga svuda, i u Grčkoj, na primjer u prvom stihu Lukilijeva epigrama iz Palatinske antologije, XI, 393:

*Većega tereta nema no imati kćerku za dijete
Misliš li drukče, a ti, sad me, Euktémone, čuj:
Imaš na leđima grbu, a meni u kući je kćerka:
Stotinu grba mi daj, uzmi u trampu mi kćer.*

<http://www.portalnovosti.com/mara-brankovic>